

Gulová, L., & Šíp, R. (2013). *Výzkumné metody v pedagogické praxi.*

Praha: Grada Publishing.

Soudobé recenze, spokojující se povětšinou s obsahovým představením knihy a s případnou oslavnou glosou o podařenosti, nenaplňují často podstatné souvislosti, kterými se tento literární útvar vyznačuje. Totiž, že se má jednat o *kritické* posouzení a zhodnocení díla. Rád bych tedy v této recenzi překročil navyklou rutinu.

Odvahu sepsat metodologickou publikaci mohou dnes nalézt i akademičtí pracovníci zabývající se jinými než metodologickými tématy, a dokonce i jejich studenti. Pak není divu, že se editoři v publikaci věnované výzkumným metodám chlubí radou, že je třeba, aby se kolegové „předem zbavili zbytečné panické úcty k teoriím a filozofickým východiskům, které určují a profilují představené metody“ (s. 230). Rada editorů je jednoduchá: chcete-li rozumět fenomenologii, nemusíte číst Husserla, protože je dost jiné literatury (sic!). Současný nešvar spokojenosti s informacemi z druhé ruky vede k naprostému nepochopení epistemologických základů a tím i k neadekvátnímu užití terminologie i metody samé.

Při podrobnějším čtení záhy zjistíme, že o metody (natož metodologii) tolik nejde, ty tvoří pouze úvodní rámec porozumění, co vše se děje na jednom pracovišti. Práce katedry je záslužná, pozoruhodná, eticky prohloubená a nejenom pro klienty smysluplná. Mělo se však o ní podat svědectví pod jiným názvem a jinou formou. Adekvátní pojmenování vzhledem k obsahu by totiž muselo znít *Vybraná výzkumná témata a metody užívané v posledních letech na Katedře sociální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity Brno*. Kdo by čekal ucelené pojednání o výzkumných metodách vhodných pro pedagogický výzkum (např. variantní řešení publikací Hendl, 2008, 2012; Chráška, 2007; Miovský, 2006, aj.), bude zklamán, zvolená témata jsou vskutku výběrová a podaná nikoliv v potřebné hloubce.

Spíše než o metodologickou publikaci se jedná o výzkumnou zprávu dílčích šetření osmi autorů. To je daň za to, že autorská katedra je zřejmě přehlácena grantovými projekty, jejichž řádné čerpání musí vykazovat nějakými výstupy. Tato publikace je přiřazena hned k 6 různým projektům (1x grant Fulbrightovy komise, 1x MSM, 2x MUNI, 2x GAČR). Soudobým školstvím

preferovaná pragmatičnost (hraničící snad až s účelovostí) se autorům, pracovišti ani publikaci rozhodně upřít nedá...

Některým autorům (Andrea Preissová Krejčí, Dušan Klapko, Denisa Denglerová) se podařilo poměrně zdárně přiblížit vybranou konkrétní metodu (narativní analýza, obsahová analýza textu, diskurzivní analýza, teorie vědomostního prostoru) a ilustrovat ji ukázkou vlastního realizovaného výzkumu. V tomto případě byl smysl publikace bezpochyby naplněn. Jiní autoři (Lenka Gulová, Martin Stanoev, Barbora Strobachová) metodické i metodologické informace zhutnili do velestručného úvodu a seznamují především se svým výzkumem. Takže se z teoretického rámce vybraných metod (zakotvená analýza, případová studie, fenomenologie) nedozvíme téměř nic, zato se přešel stran věnuje školství a sociální situaci v Angole, naší drogové scéně a sociálnímu znevýhodnění Romů. Stranou ponechávám interpretativní fenomenologickou analýzu (Veronika Šuráňová), která je zhruba uprostřed mezi zmíněnými přístupy a úvodní část (Radim Šíp), jíž se pověnuji speciálně.

Právě důraz na vlastní výzkumné téma a opomenutí zvolené metody v celé její komplexnosti vede k určitým nepřesnostem či přílišné zúženosti. Např. u zakotvené teorie je koncentrace na zvyklosti používané na katedře tak silná, že představení metody vede autorku k uvažování pouze v diskursu slova (analýza rozhovorů), přestože metoda umožňuje analyzovat i obrazová data (fotografie, obrázky, videa). Škoda, že se text nezmiňuje i o těchto specifikách kódování dat. Že nepadne ani slovo o možnostech softwaru Atlas.ti a obrovském usnadnění a ulehčení práce s kódováním a přehledem. Nic se nedozvíme o *smyslu* zakotvené teorie, totiž formulovat novou teorii. Závěr je koncipován jako „příběh“, „centrální kategorie“, „hlavní problém“ – avšak nikoliv v podobě ucelené nové teorie, která by byla v datech zakotvena. Není také zřetelné, proč je právě sem přifařeno téma ohniskové skupiny, když o sběru dat se v předchozím příspěvku vůbec nepojednává a de facto se hned začíná otevřeným kódováním... Jaký je však rozdíl mezi zakotvenou teorií, IPA, narativní či kvalitativní obsahovou analýzou? Nepoužíváme pro shodně dělaný rozbor empirického materiálu odlišná jména? Žel, pokud není podán zřetelný rozdíl mezi fenomenologií a hermeneutikou, odlišnosti mohou unikat a zájemce o takové otázky v recenzované knize odpověď rozhodně nenalezne.

Empirickým výstupům předchází filosofující stať Radima Šípa. Cílem jeho části textu je přesvědčit čtenáře, že dosavadní vědecké přístupy (a zvláště v pedagogickém výzkumu) byly poznamenány neadekvátní dichotomií

(myšlením v rozdílných polaritách), zatímco teď přichází „nové paradigma“, které má překlenout zdánlivé rozdíly vytvořením kontinuity mezi kvantitativním a kvalitativním přístupem, mezi přírodními a sociálními vědami, mezi popisem a normou, a konečně mezi praxí, teorií a výzkumem (s. 32). Zdá se mi to jako poněkud nešťastný pokus využívající autoritativního vyjadřování bez jakékoliv pokory, které však nezůstává bezrozporné. Jak jinak chápat výrazy či přímo dehonestující expresiva typu „přešlapuje na pomezí“, „velice nesprávně chápala“, „pochopeny jednostranně“, „nesmyslné jednání“, „naivní pocit“, „kvůli své slepotě nevidí“, „osudově nesprávná představa“, „kritici přehlížejí“ apod., jimiž se obrací vůči svým předchůdcům (a tedy možným názorovým oponentům)? Tento spíše žurnalistický než odborný slovník, postrádající jisté uměřenosti při hodnocení minulosti, naznačuje opravdu zásadní změnu, s níž publikace (nebo katedra, případně autor první části) hodlá přijít. Znakem tohoto „nového paradigmatu“ (arci striktně vázanému na starý známý pragmatismus) pak má být, že volíme výzkumné metody adekvátně řešeným problémům. To přece není ani nic nového, ani překvapivého. Kdyby intence textu zněla ve smyslu: „podívejte se, v předchozích staletích vsadili vědci příliš na racionalitu a kvantitativní přístupy ve vědě, je potřeba kyvadlo vychýlit a klást větší důraz chvíli zase na kvalitu“, bylo by to mnohem více v souladu s následujícími pasážemi kolektivní publikace. Pikantně pak v konfrontaci se snahou o profilaci „nového paradigmatu“ zaznívá tvrzení z empirické části, totiž že v dostatečné teoretické přípravě „by měl každý výzkumník zůstat věrný podmínkám vytyčeným pro vědeckou metodu již při jejím vzniku novověkými filozofy, ať už představiteli empirismu (F. Bacon) nebo racionalismu (R. Descartes), a sice neopomenout základní kritéria vědeckého postupu“ (s. 130). Empirická část knihy prostě s klidem akceptuje běžné chápání vědy v její kvantitativně-kvalitativní odlišnosti a různosti a soustředí se na představení vybraných možností. Nic na tom nezmění ani dodané závěry kapitol, které se někdy násilně (a v rozporu s vlastním obsahem) obracejí zpět k úvodní pasáži a tedy k hlásání „nového paradigmatu“ s jistou mírou zvolené ideologické zátěže.

Abych nekřivdil příliš: ona novost pravděpodobně spočívá především v postulovaném čtverém kontinuu. Stejně jako např. Wilson (1999) svojí představou konsilience (tedy sjednocení věd přírodních a společenských) hodlá nakonec podřídít ty druhé oněm prvním a rozšířit tak přírodovědnou metodologii i na zkoumání společnosti a ducha, měli bychom vážně promyslet, co takovým pomyslným kontinuem vlastně tvrdíme: že v konečném

důsledku není zřetelný rozdíl mezi kvantitativními a kvalitativními daty, protože plynule přecházejí jedny v druhé. Ale tak tomu přece vůbec není! A hlavně z potenciální kontinuity mezi praxí a výzkumem vůbec nevyplývá pojetí vědy jako „řešení problémů“ – to je přece velmi dobře propojitelné i s diskontinuitou! Závěrečná věta úvodu pak zní: „Jedná se o rozostření dříve rigidní hranice mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem – přesněji se jedná o to, že zmíněná hranice přestává být hranicí ontologickou a ukazuje se být hranicí funkcionální, která se utváří na základě určitých potřeb výzkumu a rozčleňuje a odlišuje jinak kontinuitní pole zkoumané reality i metodologických nástrojů.“ (s. 44) Rozdíl mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem nikdy nebyl a ani nemohl být ontologický (nýbrž epistemologický), ale hlavně „kontinuitní pole zkoumané reality“ rozhodně není totéž, co potenciální kontinuum výzkumných přístupů – které však není dostatečně zdůvodněné. Málo je zřejmé, proč by mělo být souvislé pole reality zkoumáno metodami, mezi nimiž je rovněž plynulý přechod: je-li na jedné straně opora o pozitivismus (kvantitativní přístupy) a na druhé o fenomenologii a hermeneutiku (kvalitativní), jen obtížně můžeme hledat „něco mezi tím“, co by tyto protikladné přístupy ke světu propojily.

Při různorodých popisech fenomenologie zbystrím vždycky, protože je to metoda, která mě osobně zajímá. A hned na první stránce frapantní chyba, která se může zdát malicherná, totiž že je metoda vystavena „na bázi Husserlovy empirické fenomenologie“ (s. 86). Husserlova fenomenologie je povýtce *transcendentální*, nikoliv empirická. Autorka však vytrvale opakuje, že se fenomenologie nazývá „empirická, případně transcendentální fenomenologická metoda (podle toho, ze kterého období Husserlovy tvorby vychází)“. Ani v prvním období však není Husserlův zájem empirický: raný Husserl se naopak zabývá jazykem a problémem intencionality, v pozdním období se zaměřuje na problematiku přirozeného světa. Psychologismus odmítá právě proto, že z empirických věd nelze odvodit obecné tvrzení; jeho zájmem je „čistá věda“, podklad empirie. Brzy další lapsus: protože je společenskovědní výzkumný materiál „měkký“ a protože je potřeba dodat takovému „výzkumu punc vědeckosti, aby se mohl vyrovnat (ne podobat!) tomu přírodovědnému, mnozí badatelé objevili a rozvinuli pro tento účel právě fenomenologickou výzkumnou metodu, jako zastřešující teorii i techniku“ (s. 91). Přebírání vytržených citátů z druhé ruky, bez úsilí jít *ad fontes* a snahy porozumět podstatě metody, vede ke šlendriánství v myšlení, k matení pojmů a k metodologickým zásadním pochybením. Pak je možné považovat

školu za *Lebenswelt* (s. 101). Vycházet od „toho, co člověk opravdu cítí a zakouší“ (s. 95), nemusí mít s fenomenologií vůbec nic společného – protože se zůstává v empirické skutečnosti, bez úsilí o transcendentální redukci husserlovského typu. Více se rozhořčovat nebudu, zájemci mohou podrobné námitky vůči takovým postupům, které se honosí „fenomenologickým“ aparátem a realizujícím „fenomenalistické“ úvahy nalézt v komplexněji pojatém článku (Halák, Jirásek, & Nesti, 2014). Netvrdím, že není dobré zkoumat realitu, či osobní interpretace žáků na jejich zkušenost se školou – jenom tomu, prosím, neříkejme fenomenologie. S tímto slovem se nepojí empirie, ale transcendentální (tedy nikoliv empirií získané) zkušenosti.

Pokud se však nezaměříte příliš úzce na zvolený název publikace a budete se chtít dozvědět něco o tom, co zajímavého se děje na spřátelené katedře sociální pedagogiky PdF MU v Brně, jak se tam pracuje se studenty a jak jsou tito vtahováni do výzkumných projektů katedry, je tato příručka nejlepším pomocníkem patřičného vhledu.

Ivo Jirásek

*Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury,
Katedra společenských věd v kinantropologii*

Literatura

- Halák, J., Jirásek, I., & Nesti, M. (2014). Phenomenology is not phenomenalism: Is there such a thing as phenomenology of sport? *Acta Gymnica*, 44(2), 117–129.
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2012). *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Chráška, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Wilson, E. O. (1999). *Konsilience: jednota vědění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.